

بۆچی کهم ئاوی له رۆژهه‌لاتی ناوین دا، ده‌بیته‌مایه‌ی شهر و هه‌را

جه‌نگ و رووبه‌روبوونه‌وه له رۆژهه‌لاتی ناوین دا. ده‌توانیت خراب‌ترین له هه‌نووکهدا ئاو رۆلێکی گ‌رنگ ده‌بینی له زۆر بیت.

شهر له پیناوی هه‌ر تکه‌ ناویک دا

نووسینی Christian Böhme, Berlin:

Thomas Seibert, Istanbul

له ئەلمانیه‌وه: هه‌لۆ به‌رزنجیه‌ی

رۆژهه‌لاتی ناوین، ۶٪ ی دانیش‌توانی جیهان پیک دینی، لێ ۱٪ ریزه‌ی ئاوی خوار‌دنه‌وه‌ی لێیه. رۆژهه‌لاتی ناوین و باکووری ئەف‌ریقا له قاق‌ر و وش‌ک‌ترین ناوچه‌کانی گۆی زه‌وین. قاتوو‌ق‌ری ئاو، له‌م ده‌قه‌ردا به‌رده‌وام هه‌را و کیشه‌ی ناو‌خۆیی و ده‌ره‌کی گه‌رم ده‌کات. بۆ بارو‌دو‌خی دژوار و ناخۆشی کهم ئاوی، هۆکار زۆرن له‌وانه:

- گۆرانی ئاو و هه‌وا و به‌رزبوونه‌وه‌ی پله‌ی گه‌رما له هه‌وین دا تا پله‌ی ۵۰، که سالی پار له کویت بالنده به هۆی گه‌رماوه که‌وتوونه‌ته سه‌ر زه‌وی به‌مردوویی. هه‌ندی له زانستکاران ترسی ئه‌وه‌یان هه‌یه، چه‌ند ناوچه‌یه‌کی که‌نداوی فارسی له که‌متر له ۱۰ سالی دا‌هاتو‌ودا، که‌س نه‌توانی تێیاندا بژی. سالا‌نیکه سه‌رده‌می وش‌ک‌بوونه‌وه‌ی به‌رده‌وام رووی له‌م ناوچه‌یه‌ کردووه. له ئیسرائیل چه‌ند جۆگه و روبا‌ریکی ئه‌ملا‌ولای روبا‌ری نه‌ردن وش‌ک‌بوون، له‌به‌رئه‌وه‌ی ۵ ساله‌ باران که‌متر ده‌باری له جاران و هه‌تا بیت باران بارین روو له نه‌مان ده‌کات. فاکتیکي تری ئه‌م بارو‌دو‌خه، زیادبوونی ژماره‌ی دانیش‌توانی ناوچه‌که‌یه به ریزه‌ی ۲٪ سالا‌نه. ئه‌مه‌ش زیاتر به شاره‌کانه‌وه دياره، که هه‌تا بیت خه‌لک روو له ناوه‌نده‌کان ده‌کات. ئاوی تینی‌و‌یه‌تی ملیۆنه‌ها قاتی خه‌لکی نادریت. به‌م جۆره له ئیستادا ئاو له زۆر شهر و هه‌رای رۆژهه‌لاتی ناوه‌راست دا، رۆلی گ‌رنگ ده‌گ‌یرێ. به‌نداوه‌کانی سووریا و عێراق ئامانجیکي گ‌رنگی داعش بوون، بۆ ده‌ست به‌سه‌را گ‌رتنیان له مه‌یدانی شه‌ردا. هیزی ته‌قینه‌وه‌ی کیشه و هه‌راکان له‌سه‌ر ئه‌و ۳ روبا‌ره‌ی رۆژهه‌لاته، که له ولاتانی دراوسیه هه‌لده‌قولین و دین. ئه‌مه‌ش وا ده‌کات شه‌ری دابه‌ش‌کاری/ ئاودابه‌ش‌کردن، سه‌ره‌له‌بات. نیل له قولایی ناوه‌وه‌ی ئه‌فری‌کاوه ده‌رژیته‌ میسه‌روه. دیجله و فورات سه‌رچاوه‌یان، وا له تورکیا (له‌راستیدا سه‌رچاوه‌ی دیجله و فورات له کوردستانه و نووسه‌رانی ئه‌م بابته‌ نه‌یان ویستووه، ئاماژه‌ی پێ‌ به‌ن و باسیکی شه‌ری کورد و ده‌وله‌تی تورکیای داگیر‌ک‌ه‌ر بکهن - و). له توێژینه‌وه‌یه‌که‌دا له‌مه‌ر کهم ئاویی له جیهان دا، بانکی جیهانی هاته سه‌ر ب‌ریاریک، ده‌وله‌تانی ناوچه‌که ده‌بیت زیاتر پیکه‌وه کار بکهن، تاوه‌کو " ئاسایشی ئاو" زیاتر بکهن. **ئایا ئه‌مه جیهانی ده‌بیت؟.**

تورکیا، عێراق، سووریا تورکیا

تورکیا جیا له‌م ولاتانه‌ی دراوسیه‌ی باشووریه‌ی، به به‌راورد له ئاودا ولاتیکي ده‌وله‌مه‌نده. تورکیا به‌به‌ستی ئاوی ته‌وراتی هه‌ردوو دیجله و فورات ده‌کات، که به‌ره‌و باشوور ده‌رۆن، له رینگه‌ی توێژیکي گه‌ره‌ی به‌نداوه‌وه له باشووری رۆژئاوای ئه‌نادۆله‌وه، (گاپ - و) به بیانووی به‌ده‌سته‌پێانی سه‌رچاوه‌ی وزه و ئامانجی ئاودی‌ری ولات و ده‌روبه‌ریه‌وه ئاو گل ده‌داته‌وه. سووریا و عێراق ده‌یان ساله‌ گ‌ازنده و

هاوارپانه له سیاسهتی توندور هقی نهغه ه. گومان له تورکیا دهکړی، بیهوی چکه چکه ناو بو در اوسیکانی بهر بداتهوه. نهغه بهر دموام نهو تومتهانهی ناراستهی دهکړی رتهدهکاتهوه. بو کورتایهینان به گاندهیی درواسیکان. له ههنوکهدا بهنداوی Ilisu لهسهر رووباری دیجله، له ناوچهی خوارووی روژه لاتی باتمان همرای ناوهتهوه، کار بهدستهانی تورکیا سهرتهای مانگی ۶ دهستتیا بهکار کردن، حوزهکانی پشت بهنداوه زه به لاهکه پر بکنهوه. دواي ههفتهیهک نهه کاره راگیرا، له بهر نهوهی به هوی کهمبوونهوهی ناوهوه، نار هزایی توندی به غدا بهرز بووه.

ئیلیسو، له ناو خوی تورکیاش دا مشتومری لهسهره، چونکه ده بیته هوکاری شاریکی دیرینی وهک حهسه نکیف (شاریکی دیرینی کوردستانه - و) و نریکهی ۲۰۰ گوند و ناوچهی تریش بین به ژیر ناوهوه. پار هپیده رانی روژ ناوا، لهه پر وژه گهوره ملیار دیبهدا، خویان لهه پر وژه یه کشانهوه. به لام مهسه لهکه بو عیراق زور له پاره زیاتره. نهه ولاته ۳/۴ سی لهسهر چواری پیداویستی ناوی خوار دنهوهی لهو ناوانه بهدسته دینی، که له پشت سنوره کانیوهیتهی. وهک دیجله و فور اتیش سهر بهم سهر چاوانهیه - به پیی قسهی عیراق تورکیا لیره ش ناو دهگریتهوه. له رابووردوودا عیراق توانای راکیشانی ۳۰ ملیارد مهتر سيجا ناوی له دیجله وهه بهوه. وهزیری ناو حسن النجیب له سالی رابووردودا به روژ نامهی "Independent" بهریتانی وتووه. نهو له نهه روژدا خوشحاله، نهه گهر ۱۶ ملیارد ناو بیته ولاته کهیهوه.

کیشهی کهم ناوی روژیکي گرنگی بینی له سوور یادا له سالی ۲۰۱۱ دا، کاتی راپه رین دژ به سه روک بهشار نهسه د سهری هله دا، چونکه زنجیره یهک خرابی له بهروبووم، دهیان ههزار کهسی له خه لک له گوندهوه دهه رپه راند و چوونه شار. که ژماره ی زوری بیکاری هیندهی تر شیوان و تیکه لو پیکه ل کرد. له شه ری ناو خودا بهر دموام ناو بهمه بهست وهک چهک بهکار هینراوه، نهتهوه یه که گرتووه کان ر مخنه ی له رژی می نهسه د گرت، نهو ناو چانه ی که له لایه ن یاخیوونه کانهوه، کونترول کرابوون، له روژ ناوای باکووری دیمه شق بو مباران کرد و سهر چاوه ی ناوی له ۵،۵ ملیون مرو ف بو ماوه یهک خاپوور کرد. ههروه ها راپه ریوه کانیس لهوه سل ناکه نهوه، ناوی نهو ناو چانه بگر نهوه، که له لایه ن رژی مهوه بهر یوه ده برین. به هوی نهه ههرا و کیشانهوه ژیر خانی ولات زیانی زوری پی گهیشتهوه. که نال و داموود هزگای په میی ناو دهه رینان تیکشکاون و سالانیکه ناتوانن بو ریبه کان چاک بکنهوه.

میسر / سوودان / نهسیویا

پر وژه یه کی زه به لاه دهوری ۱۵۰۰ کم له باشووری دهوله ته که ی، وای کردووه ولاتی میسر ترسی ژیانان لا دروست بیت. نیسیویا دهیهوی لهه ساله دا گهوره بهنداوی له دایکیوونهوهی نیسیویا تهواو بکات. پر وژه یهک به های ۵ ملیارد دولار لهسهر رووباری نیلی شین، که ده بیته هوی نهوهی بهر هه می وزه ی ولاتانی نهه ریفه دووقات بکات. میسر ۹۵٪ زیاتر پشتی به ناوی نیل بهستوهه، لهه بهنداوه نهه ریفایبه دا مهترسی لهسهر مه رگی خوی ده بیته نهوه. نیوهی زیاتری ناوی میسر له نیلی شینهوه دیت که له سوودان له گه ل نیلی سپیدا تیکه ل به یهک ده بنهوه. هوکاری ههرا که نهوه یه نیسیویا گه ر مکیتی بهزوترین کات بهنداوی ناوه کان پر بکاتهوه. حکومتی نهه دیس نهه بابا، دهیهوی زور به خیرایی پر وژه که بخاته کارهوه، تاو مو به پیی توانا دهست به بهر هه مهینانی سهر چاوه ی وزه بکات. میسر هه ولده دات نهه پر وسه یه در یژه بکیشی. نهه گهر بیت و نهه پر وژه یه ی نیسیویا بهنداوی ناوه که، بیته هوی کهمبوونهوهی ته نهها ۲٪ له ناوی میسر، دهتوانی ۸۰،۰۰۰ ههزار هیکتار زهوی کشتوکال وشک بکات، نهه ش هه ره شه نامیز و تر سناکه.

له لایهکی ترهوه دهولتهتی سودانی درواسیئی ئهسیویپیا، خوشحالی خوی بو ږارهوی ئهم پروژهمیه بهنداوه دهبرې، که به هویهوه لافاوی ږووباری نیل بهر بهست دهبیت. لهسهر و ئهمانهشوه سوودان دهیهوی ئهلهتریکی زیادهی ئیسیویپیا لهسهرچاوهی وزه ئاوییهکان بکری. تهناهنهت ئهگهری کیشهیهکی سهربازی له نیوان میسرو ئیسیویپیا، لهکاتی خویدا لهسهر پروژهی بهنداوهکه دهرکهوت. له دیداریکی لوتکهدا له مانگی ۶ ئهمسال دا، عبدالفتاح سیسی و سهروک وهزیرانی ئیسیویپیا ئابی ئهمهد، بهفهرمی چوونه شهروهکهوه. بهلام گرزیهکان لهسهر ئهم پروژه بهنداوه نابریتهوه. پیش چند هفتهیهک سهرهک ئهندازیارانی ئهم بهنداوه، Simegnaw Bekele، له لایهن کهسکی نهناسراوهوه به گولهیهک کوژرا.

Auch im bitterarmen Jemen ist sauberes Trinkwasser Mangelware. Foto: Abduljabbar Zeyad/Reuters

غەززا / ئیسرائیل

کئ له لای شاری غەززا بچینه ناو ئاوهوه، سه رکیشی به تهندروستی و له خراپترین دوخ دا تهناهنهت به ژبانی خویشی دهکات. لهوی دهریای سپی ناوهراست پیس و ژاراویکراوه. ههمان شت بو کهناری دهریاچهکه، که وا باشتره دایک و باوک نهیلن مندا لهکانیان لهوی یاری بکن. له باریکی تردا نهگهری تووشبوون به نهخوشتی/ درم لهو ناوه هیه. ئهمهش شتی سهیر و چاوهروان نهکراو نییه. مهزنده دهکری، پروژانه ۱۰۰،۰۰۰ متر سینجا له ئاوهرو و چلکاو برژینه رهنکه ناو دهریاوه یاخود روون نییه بچینه ژیر زهوییهوه - پیسی و بوگهنی ئاویکی زور بو دانیشتون دروست دهکات. ئهمه تاکه مهترسی نییه. که پهیوهندی ههبنیت به ئاوی نایابهوه. بهم شیوهیه ئاوی ژیر زهوی بهردهست له رووی جوړیتی و چندایهتییهوه بهش ناکات. بوئوهی ژماره ی زیادی دانیشتوانی ئیسرائیل و میسر و ناوچهکانی کهنار دهریای چر بهدانیشتون، که ژماره یان نزیکه ۲ ملیونه مشوریان بخوات. بهپی بیرورای شارهزیان و پسپوران ۹۵٪ ئاوی بهلوعه، بو بهکاربردنی مروث گونجاو نییه/ نهگونجاوه. پیس و ژهراوی بووه. سنووری بههای ریکخراوی تهندروستی جیهانی بو نیترات و کلوریدا به چری و فراوانی تیدهپه پندرین. ئهمهش چندین هوکاری هیه:

بو نمونه، هیچ دیار نییه و روون نهکراوهتهوه، ئاوی پیس و چلکاو، خوئل و خاشاک، پهین و دهرمانی نههیشتنی جروجانهوه دهچنه ئاوی خواردنهوه. بهلام دامودهنگا و نامیری پالوتن و پاککهروه نییه. ۳ جهنگ له ۱۰ سالی رابووردوودا، گورزی کوشندهی لهو ژیرخانه ناتهاوهی هیه و له بهرهستدایه

داوه. کم ناوی کارساتیکي گهورهیه، ئیسرائیل سالانه چندين ملیون متر سيجا ناو فراهم دهکات و هیشتا هر بهش ناکات. پیویسته ناوی سویر لهخویکهی پاک بکریتهوه و دامودهزگای ئهم کارمش زورگرانه و تیچوووهیهکی/ خمرجی زوری دهویت، کارهباي چر و کهرسهی بیناکردن، لهو کهنار دهریاپیه زورزمحممت چنگ دهکهن. حکومتهی ئورشهلم دهرتسی، دهسه لاتدارانی هماس سوودی خراب لهو رهوانهکردنانه بو نامانجی خویمان وهرگرن، بو نمونه له ریگای دروستکردنی تونیلی هیرش بردنوه. سهرباری ئهمانهش بهردهوام کهمبونوهی بارانیش ریگریکی تره، که ناوی ژیر زهوی لهناوچهکهدا زیاد بکات. لهمانهش زیاتر نهو ناوهی ههیه، بی گویدانه هیچ شتیک تالان دهکری و ناوی دهریا دزه دهکاته ناو بهنداوهکانی پاشهکهوتکردنوه. جیی سهرسورمان نییه، که نهتهوه یهکگرتوووهکان و بانکی جیهانی هوشداریی دهن، کهرتی غهززا له دوو سالی نایندهدا دست نادات بو ژیان. نهو گرفتارییهی غهززا له ههنووهکهدا، ئیسرائیلیشی گرتوتهوه. ناوهروی پیسی و چلکاوای کهناری دهریا، له ریگای دهریای ناوهرستهوه بهرهو رووی دهولتهی جولهکه کهوتوته ری. لهبهردهم ئهمهدا مرؤ ههول دهدات بو نمونه له ریگای بهرستهوه خوی پیاریزی. دهرئه انجام دابینکردنی ناوی خواردنوه بو هاوالاتی، شوینیکی سهرهکی و بهرایی داگیرکردوه و بهشیکه له بنهماکانی ئاسایش. ئیسرائیل دهستکهوت و قازانجی زوری ههیه: ئهگهر کارهکه نهوه بیت، کاریگرانه ناو بهکاربهینن، وا سوپاس بو بوونی زانیاریی و شارهزایی و ئهموونی Knowhows تهکنیکی زور، که دهیان ساله له ئیسرائیل لهبهردهستدایه وئیسرائیل یهکیکه له دهولته پشکهوتوووهکان. بههاوکاری نهو ناوهی له خوی پاک دهکریتهوه، دهنانری بهشیکي زوری پیداویستییهکان فراهم بکری، بهلام نهک له بواری کشتوکال دا. لی دهستگا و نامیری لهم چهنهش، وهک نامانجیکی بههیزی پهلاماردارهکانه. لهبهرئهوهیه دهولتهی جولهکه ههروهها پشت به سهرچاوه سروشتییهکان دهبهستی. رووباری نهردهن و جلیل رولیکی گهوره دهگیرن لهم بوارهدا. بنگومان بههوی کم بارانییهوه دهریاچهکمش ناوی کهمه وشک دهکات. دوورگهی بچووک بچووک دروست بووه. له ههموو لایهکی رووباری نهردهنهوه بهردهوام شهری دابهشکردن لهگهل ولاتی نهردهن ههیه. شانشیني نهردهن یهکیکه له ولاته ههره ههزارهکانی دنیا لهناودا و بهردهوام رمخنه له ئیسرائیل دهگری، که بی شهرمانه خزمتهی خوی دهکات لهسه حسابی نهردهن.

Verseucht. Wer bei Gaza-Stadt ins Wasser geht, riskiert seine Gesundheit. Foto: Amir

Cohen/Reuters

ئىران

رووبارەكان كە ئاويان پىندا نەروا، كىلگىيەك، كە كەس داواي نەكات، لەبەرئەوهى لە بىبابانىكى بەردەلانى دەچى ئاوى ژىر زەوى خويىاوييه. زەويوزارى وشكىووى دووره دەست كەدەست نادەن بۆ نىشتەجىيوون و بەهوى تورنادو/رەشەباي توندەوه، رادەمالدرى - كەمناوى ئىران روون و ئاشكرايە و لە تەواوى و لات دا هەستى پى دەكرى و بەرچاوه. ئەمەش زيان و كارىگەرىي گەورەى هەيه. هۆكارى تەنگزەكە هەمەلەيەنە و زۆر بەي كات سەروشت بەرپرسىار نىيە، بەلكو ئەو مەرقەمى كە سەرچاوه پىويستەكان لە بەكار بەردنى سەرچاوه سەرووشتيەكان بەرپۆه دەبات. ئەم و لاتە، كە دانىشتوانەكەى لە شۆرشى ۱۹۷۹ ژمارەكەى ۲ قات زىادى كردووه بۆ ۸۰ ملىون زۆر دووره لە بارودۆخى ئوكۆلوگىيەوه. لەگەل ئەمەدا مەسەلەكە لىرەوه روونە، سالاىنىكە ئىران بەدەست وشكىوونەوهى بەردەوامەوه دەنالانى. باران نابارى و پلەى گەرما بەنزىكەى ۲ پلە بەرزتر بۆتەوه. بەم بارودۆخە و لات نزىكەى ۵۰٪ ئاوى سەر رووى زەوى لەدەست داوه. بەللى لەبرى ئەوهى دەست بەناووه بەگرن، ئىسرافى پىومەدەكەن.

ئەمە بەتايىبەت بۆ ئەو شارانەيه كە بەردەوام گەوره دەبن. ۷۰٪ ئىرانىيەكان لە ئەمەردا، لە ناومەندى شارە پىشكەوتوووەكان دا دەژىن. وا پىدەچى تىنوويتىيان بەرى پىنەگىرى و نەشكى. لەبەرئەوهى دامودەستگاكان ناتوانن پىداويستىيەكان داين بەكەن، خەلكى خويان ئاودەردىن، واتە بىر لى دەدەن. كە بەمەش ئاوى ژىر زەوى پاشەكەوتكر او بەتال دەبىتەوه. كشتوكال بەتەواوى هىچ سوودى نەماوه ۹۰٪ ئاوى بۆ كىلگە و باخەكان بەكار دىت، جوتيارەكان بى مۆلەت دەستيان بە ئاودەرهينان و بىر لىدان دەگات. لە شوپىنى دىكە ئەوه نىيە. پىويستە كارخانە كشتوكالىيەكان داىبخەن، دەيان هەزار كەس ترسىان لەسەر بوونيان بۆ دروست بووه. لەم ماوهى داويىدا دووبارە بەزموهرە سەرى هەلداوه، خەلك تورەن لە پرسى گەندەلى و گازندەي دەكەن، خاوەن زەويوزارە گەوره بەدەسەلاتەكان ئاويان هەيه و دەرى دىنن بۆ كاروبارى خويان و هىچ بۆ هاولاتى ناسابى نامىنەتەوه. خراپ بەرپۆه بەردن و سەرنەكەوتنى كشتوكال و ئەقلىتى خزمەتى خۆكرەن، دەمىكە حكومەتى سەرقال كردووه. سەرۆك حەسەن روچانى شەرى لەدزى كەمناوى كردۆتە شا كارى خۆى و بە دروشمى كەمكردنەوهى ئاوبەكارەينان. هەلبەت ئەم گەرفتارىيە هاوكات هۆكارى سىياسى هەيه: سزاكانى ئەمەرىكا. بەرامبەر بەمە ئىران رىوشوپىنى توند دەگرىتەبەر بۆ داينكردنى پىداويستىيەكانى خۆى. خۆراكى وەك گەنم دەبىت لەناوخۆى و لات بەر هەم بەينرى ئەمەش پەيوەستە بەوى دەولەت دانەويئەى جوتياران بەنرخىك بەكرى، كە لەسەر ووى نرخى بازارى جىهانىيەوه بىت. ئەمەش وا لە جوتيار دەكات زىاتر لە پىويست دەست بەناووه بەگرى. ئەوه تەنگزەكە ئالوزتر دەكات، پىروتىستەكان هەتا بىت كەلەكەتر دەبن. ئەمەش كىنومەت ئامانجى روونى راگەيەندراوى سزاكانى ئەمەرىكايە. واشىنتون دەيهوئىت چۆك بە ئىران دايدات، بۆئەوهى مەلاكەكان ناچار بىنە سەر مىزى گەفتوگو. ئەو وەرسىي و بىزارىيەى لە ئاكامى كەم ئاويىەوه دى، دۆنالدى ترامپى وەك دژەپالەوانى رژىم دانامە ئەو نەيارەكەى لاواز دەكات.

سەرچاوه: رۆژنامەى تاگە شپىگلى رۆژى ۲۰۱۸/۹/۲۲

<https://www.tagesspiegel.de/۲Fpolitik/۲Fwasserknappheit-warum-die-wassernot-im-nahen-osten-zu-konflikten-fuehrt%۲F۲۳۰۹۷۳۰۰.html>

Das war mal ein Fluss im Iran. Doch vom Zayandeh ist bei Isfahan ist nichts geblieben außer Geröll. Foto: Atta Kenare/AFP

Auf dem Trockenen. Im Iran ist das Oberflächenwasser in den vergangenen Jahren drastisch zurückgegangen. Foto: Behrouz Mehri/AFP